

Р. О. Христіанінова,*д-р філол. наук, проф.,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри української мови*

КАТЕГОРІЯ ВІДПОВІДНОСТІ / НЕВІДПОВІДНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню функційно-семантичної категорії відповідності / невідповідності та засобів її реалізації в сучасній українській мові. Уточнено природу та структуру названої категорії; аргументовано виокремлення семантико-синтаксичних відношень відповідності / невідповідності в складносурядних реченнях; систематизовано засоби вираження цих відношень; окреслено центральні, напівпериферійні та периферійні зони реалізації розглядової функційно-семантичної категорії.

Ключові слова: функційно-семантична категорія, категорія відповідності / невідповідності, грамема відповідності, грамема невідповідності, семантико-синтаксичні відношення, складнопідрядне речення, просте семантично неелементарне речення, складносурядне речення.

Граматичні описи української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. зорієнтовані на вивчення вербалізації універсальних категорій, що постають на основі мисленневих операцій усвідомлення поняттєвого змісту об'єктивного світу, тобто предметів, явищ, властивостей, що оточують людину. Такий підхід зумовив виокремлення функційно-категорійної граматики, засадничі принципи якої випрацювані І. Вихованцем та апробовані в низці новітніх досліджень К. Городенської, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Н. Костусяк, О. Межова, Т. Масицької, І. Мельник, М. Мірченка, Р. Христіанінової та ін. Експліковані в мовленні універсальні категорії об'єктивного світу прибічники функційно-категорійної граматики визначають як функційно-семантичні. Дотепер функційно-семантичні категорії частково вже простудійовані, зокрема категорії порівняння (О. Грипас), каузативності (І. Кучман), потенційності (О. Сікорська), допустовості (Т. Ткачук), заперечення (М. Баган), неозначеності (І. Поляк). Натомість категорія відповідності / невідповідності лише окреслена в граматичних студіях та потребує глибокого вивчення, що й зумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Перші відомості про семантику відповідності в українській граматиці пов'язуємо з працями І. Вихованця, який визначає її носіями в простих реченнях поєднання прийменників *з, відповідно до, виходячи з, у світлі, у розрізі, у дусі* з родовим відмінком іменника [1, с. 131]. Пізніше науковець виокремлює з-поміж вторинних предикатних синтаксем простого семантично неелементарного речення синтаксеми відповідності / невідповідності та окреслює засоби їх експлікації: прийменники *відповідно до, з, виходячи з, залежно від, у світлі, у дусі* з формою родового відмінка, *згідно з, за* з формою орудного відмінка, *на* з формою знахідного відмінка – для вираження значення відповідності, прийменник *у розрізі* з з орудним відмінком – для вираження значення невідповідності [2, с. 155–156], а також детермінантні складнопідрядні речення відповідності, формовані сполучником *що... то*, елементи якого розташовані в різних предикативних частинах [3, с. 329]. М. Каранська серед з'ясувальних складнопідрядних речень розглядає окремих їхній різновид – речення для з'ясування невідповідності

фактів [9, с. 255]. Конструкції невідповідності як семантичний різновид у межах складнопідрядних речень відповідності / невідповідності вперше виокремлено й описано в одній із наших статей [17]. У російському мовознавстві складнопідрядні речення відповідності розглядає В. Белошаркова [5, с. 734; 15, с. 755], а І. Кручиніна виокремлює відношення невідповідності в складносурядних реченнях [10, с. 148–152]. Окреслення сутності категорії відповідності / невідповідності знаходимо в працях М. Мірченка [12, с. 145–146].

Як бачимо, донині вияви семантико-синтаксичної категорії відповідності / невідповідності в українському мовознавстві пов'язували переважно зі складнопідрядними реченнями та похідними від них простими семантично неелементарними реченнями [3, с. 329; 12, с. 145; 16, с. 222–225; 17; 11, с. 293–295]. У складносурядних реченнях дехто із синтаксистів констатував лише відтінок значення відповідності чи невідповідності, який супроводжує єднальне [14, с. 609] або протиставне значення [18, с. 237]. Отже, система засобів експлікації семантико-синтаксичної категорії відповідності / невідповідності подосі описана неповно.

Мета пропонованої статті – подати цілісний опис функційно-семантичної категорії відповідності / невідповідності та засобів її реалізації в сучасній українській мові. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) уточнити природу та структуру функційно-семантичної категорії відповідності / невідповідності; 2) аргументувати виокремлення семантико-синтаксичних відношень відповідності / невідповідності в складносурядних реченнях; 3) систематизувати засоби вираження цих відношень; 4) окреслити центральні, напівпериферійні та периферійні зони реалізації розглядаваної функційно-семантичної категорії.

Об'єктом дослідження постають прості та складні речення сучасної української мови, **предметом** – семантико-синтаксичні відношення відповідності / невідповідності та засоби їх реалізації.

Досягнення поставленої мети та розв'язання накреслених завдань, достовірність отриманих результатів забезпечило використання низки **методів**: описового – для лінгвістичного обґрунтування категорії відповідності / невідповідності, інвентаризації засобів її репрезентації в українській мові та ранжування зон реалізації; структурно-семантичного аналізу – для з'ясування семантико-синтаксичних відношень; транспозиційного аналізу – для визначення центральних та периферійних зон реалізації цих відношень.

М. Мірченко функційно-семантичну категорію відповідності / невідповідності потрактує як таку, що вказує на характер події або явища, що узгоджується з певним наслідком (значення відповідності) або не узгоджується з певним наслідком (значення невідповідності). Дослідник підпорядковує цю категорію безпосередньо підкатегорії зумовленості та через останню надкатегорії предикатності [12, с. 145]. Суголосно до зауважень І. Вихованця щодо можливості потрактування синтаксем відповідності / невідповідності або як семантичних варіантів однієї синтаксеми з узагальненим значенням (що охоплює значення відповідності і невідповідності), або як різнофункційних синтаксем з відмінним семантичним навантаженням, яке дає змогу виділяти компоненти з функцією відповідності і невідповідності як дві окремі функційно-семантичні одиниці [2, с. 213], аналізовану категорію можна розглядати або як одну цілісну з узагальненою семантикою, або як дві окремі – категорію відповідності і категорію невідповідності. І. Вихованець зазначає, що вибір однієї з двох кваліфікацій залежить від ступеня узагальнення [Там само]. В українському мовознавстві дотримуються першого підходу – виокремлюють одну синтаксему, одну

категорію відповідності / невідповідності [2, с. 155–156; 12, с. 145–146; 11, с. 293–296]. Так само будемо її розглядати і в цій статті. Обидва значення, об'єднані в цій категорії на основі спільного стосунку до часової перспективи – часової попередності, а також планом модальності й «розрізняються єдиною диференційною ознакою – характером події або явища, що відповідає наслідкові (значення відповідності) / що не відповідає наслідкові (значення невідповідності)» [2, с. 155]. Порівняно з іншими функційно-семантичними категоріями розглядана категорія не має розгалуженої семантичної диференціації, тому в ній виокремлюємо лише дві грамеми – граему відповідності й граему невідповідності. Сфера поширення категорії відповідності / невідповідності – складні й похідні від них прості семантично неелементарні речення.

Базовими засобами реалізації розглядової категорії в українській мові постають складнопідрядні речення відповідності / невідповідності, вони формують її центральну зону. Складнопідрядні речення відповідності / невідповідності характеризують суміжність і взаємодію двох процесів, зіставлення яких дає змогу мовцеві виявити певну закономірність, в основі якої – причиново-наслідковий зв'язок [8, с. 369], але розрізняються тим, що в реченнях відповідності характер причини і наслідку відповідає нормі, стандартним законам облаштування світу: *Що більше ворогів, то ліше для справжнього воїна* (Павло Загребельний) ← *Мало ворогів – погано для справжнього воїна; Багато ворогів – добре для справжнього воїна*, а в реченнях невідповідності характер причини не відповідає наслідкові, навіть суперечить йому: *Ми не дикі коні, щоб усе топтати...* (Олесь Гончар).

Семантичну функцію відповідності реалізують спеціалізовані сполучники, однак коло їх ще й дотепер остаточно не визначене. Наприклад, І. Вихованець подає лише один сполучник відповідності *що... то* [3, с. 329], А. Загнітко – *що... то, чим... тим, в міру того як* [6, с. 393], К. Г. Городенська – *що... то, чим... тим, що... тим, чим... то* [4, с. 86–87]. Найчастіше з-поміж названих уживані в усіх стилях української мови сполучники *що... то* та *чим... тим*: *Що далі на простір, то крилатіший вітер* (Олесь Гончар); *Що далі від Києва, то менше мало б зоставатися в ній дитинного світу...* (Павло Загребельний); *Ще стародавні знали: що менше любиш дітей, то дужче відданий державі* (Павло Загребельний); *Що вища культура народу, духовна і матеріальна, то вища й міцніша позиція його мови* (Олександр Ткаченко); *А по-моєму, чим більше людей знатиме, тим безпечніше і спокійніше буде на душі* (Володимир Малик); *Та чим більше катують, тим лютіші на панів стають посполиті* (Натан Рибак); *Диво велике ти [дитинство] таїш у собі: чим далі пливе по небесному прюзі наше золотаве сонце, тим ближче, аж до першої дитячої сльози, припливає блакитний світанок віку* (Ярослав Гоян); *...чим ближчим є світле майбутнє людства, тим обмеженішою стає сфера поширення нашої мови* (Микола Степаненко); *Чим вищий рівень управління, тим більша кількість і складність завдань щодо розроблення планів та їх реалізації, тим істотніше значення контрольної функції* (Галина Кіндрацька). Інші сполучники трапляються зрідка: *І що більше в людини вільного часу і що менше вартих уваги подій відбувається з нею в реальному житті, тим імовірнішим є її відхід у світ вигаданих історій, спершу лише трохи прикрашених, далі все більш химерних* (Наталка Сняданко); *Та в міру того як наближався до лікарні, притуплювалася гострота бажання побачити Валечку* (Ірина Вільде); *В міру того як Денис говорив далі, голос його зривався все частіше* (Петро Панч); *В міру того як Ванько підходив до свого городу, серце йому починало все більше тривожитись* (Валер'ян Підмогильний). Специфічною ознакою складнопідрядних речень відповідності, предикативні частини яких поєднані перерахованими вище

сполучниками, є двокомпаративність: у їхніх обох предикативних частинах наявні прислівники або прикметники у формі вищого ступеня порівняння. Водночас зауважимо таке. За спостереженнями функціонування складнопідрядних речень відповідності в мові української преси початку XXI ст. І. Завальнюк робить висновок, що нині дедалі ширшого вжитку набувають конструкції зі сполучником *що... то*, а конструкції зі сполучником *чим... тим* є менш органічними для української мови порівняно з російською, тому їх використовують рідше [7, с. 24]. Нагадаємо, О. Синявський свого часу щодо подібних речень зі сполучником *чим... тим* зауважував, що в літературній мові вживають переважно конструкції із *що... то* [13, с. 343]. На нашу думку, у сучасній українській літературній мові варто послуговуватися в складнопідрядних реченнях відповідності природним для нашої мови сполучником *що... то* та уникати сполучників *чим... тим*, *що... тим*, *тим... що*, *у(в) міру того як*, оскільки вони кальковані з російської мови. Натомість обстежений фактичний матеріал дає підстави визначити ще один сполучник у реченнях відповідності *що не... то (ї)*: **Що не папа, то й новий архітектурний стиль** (Максим Рильський). Уведення компонента *не* до структури сполучника пояснюємо тим, що саме поєднання *що не... то (ї)* утворює складнопідрядні речення відповідності іншої структури – без компаративів у предикативних частинах. Крім того, складнопідрядні речення відповідності, формовані сполучниками *що... то*, *що не... то (ї)*, мають і деякі інші відмінності: 1) *що... то* спеціалізований на вираженні зіставлення в якісному плані, а *що не... то (ї)* – в кількісному: *Але що сильніше влада закручувала гайки в українському питанні, то сильнішим ставав опір* (Надія Гуменюк); **Що не ніч, то новий полюбовник** (Ліна Костенко); 2) конструкції зі сполучником *що... то* можуть бути двосуб'єктними й односуб'єктними, пор.: *...що більше він завдає своїй Ліззі моральних тортур, то більше вона йому відповідає – чим би ви гадали? Відданістю, турботою, безмежним милосердям* (Олесь Гончар); *...і що далі вона, ця весела циганочка, літала перед нами з своєю негаснучою усмішкою, з руками ластів'ячої прудкості, з оченятами, що так привітно до всіх зорили, то ставала вона для кожного з нас все гарніша й гарніша* (Олесь Гончар). Односуб'єктність предикативних частин часто зумовлює формально-граматичну неповноту другої (у ній випущено підмета, названого у першій частині): *А вона [Євпраксія] що вище підіймалася, то в більший бруд попадала* (Павло Загребельний); *Отож людина що більше наслідує властивості небесних духів, то стає вищою й ліпшою за тварин* (Павло Загребельний). Натомість речення зі сполучником *що не... то (ї)* завжди двосуб'єктні: **Що не день, то нові пригоди**.

Значення невідповідності формує зміст предикативних частин, спеціальних сполучників для його вираження немає. Семантику невідповідності зафіксовано в деяких складнопідрядних реченнях з асемантичним сполучником *що*, сполучниками *аби*, *щоб*, транспонованими зі сфери цільових відношень, і сполучником *бо*, транспонованим зі сфери причинових відношень. Сполучник *що* приєднує підрядну частину до головної частини, яка є заперечною та побудована за моделлю «хтось (щось) не є кимсь (чимсь)». Заперечення у головній частині і спричиняє невідповідність змістів головного і підрядного компонентів: *Я не радію, що ти в мене про новини питаєш* (Марія Каранська); *Я ж не бухгалтер, що ви від мене грошей вимагаєте* (Марія Каранська). Сполучник *що* можливий і в складнопідрядних реченнях невідповідності, які становлять собою риторичне питання: *Чи я ж своїх суміжників турбую, що напосілись гамузом?* (Ліна Костенко). Як відомо, у риторичних питаннях приховане ствердження протилежного. У реченнях зі сполучниками *аби*, *щоб*, *бо*

заперечення може бути в головній або підрядній частині, іноді в обох редикативних частинах: *Забуши не був аж таким добрим, **аби** думати ще й про інших* (Павло Загребельний); *Ібрагім був занадто розумний чоловік, **щоб** не знати, яка загрозна річ – влада* (Павло Загребельний); *Не вір мені, **бо** я брехать не вмію, Не жди мене, **бо** я і так прийду* (Василь Симоненко). Проте можливі й конструкції без заперечення: *Дуже вже щаслива вона, **щоб** зрозуміти чуже горе* (Анатолій Дімаров); *Дуже-бо багато він перетерпів, **щоб** ще впадати в відчай* (Іван Багряний); *То це ми стільки вибули війни, **щоб** знов сюди вернулися вони?* (Ліна Костенко); *...надто незвичайний вигляд був у них, **щоб** можна було думати, ніби вони вдаються до таких недоречних жартів* (Олесь Гончар); *Сподіваюся, ми станемо справжніми друзями, **бо** байдужі один до одного, і ніхто не жде нічого від іншого, а кожен жде своєї години* (Павло Загребельний). Часто в такому разі невідповідність змістів предикативних частин створює використання лексем із протилежним (*щаслива – горе*) або несумісним значенням (*перетерпіти – впадати у відчай, друзі – байдужі*).

Напівпериферійну зону категорії відповідності / невідповідності формують прості семантично ускладнені речення із похідними, пов'язаними із вторинною предикацією синтаксемами, що представлені прийменниково-відмінковими формами. Синтаксеми відповідності / невідповідності відображають відношення між двома суміжними ситуаціями, одна із яких (та, що співвідносна з наслідком) виражена реченневою конструкцією, а інша (яку можна розглядати як причину) – вторинною синтаксемою із значенням відповідності або невідповідності. Семантичну функцію відповідності реалізують поєднання прийменників з, *відповідно до, виходячи з, залежно від, у світлі, у дусі* з формою родового відмінка: *Та безглузда атака на Росі, яку він з наказу Дев'ятого очолив, справді багато чого навчила Спартака* (Олесь Гончар); *...все зложилось **відповідно до бажань** матері й Дори...* (Ольга Кобилянська); ***Виходячи з своїх тактичних міркувань**, він хотів захопити готель цілим* (Олесь Гончар); *Наміри можуть мінятися **залежно від погоди*** (Улас Самчук); ***У світлі сучасних уявлень** <...> всередині нашої планети є важке і рідке металеве ядро з твердим суб'ядром* (Наука і суспільство); *В школі галицькі професори та старшини виховували нас у суто **націоналістичному дусі*** (Володимир Сосюра); прийменників згідно з, за з формою орудного відмінка: *Після кривавих кровопролитних битв військо відходило, **згідно з стратегічним планом** командування* (Олександр Довженко); *...все робиться **за командою** зверху...* (Володимир Сосюра); на з формою знахідного відмінка: *Незабаром Хома з'явився **на виклик*** (Олесь Гончар). Семантику невідповідності реалізує прийменник у розріз з з формою орудного відмінка: *Подібні дії йдуть **у розріз з їхніми заявами** про прихильність принципам демократії* (Дзеркало тижня). І. Вихованець та, услід за ним, О. Межов підкреслюють, що процес становлення підсистеми засобів вираження відповідності / невідповідності в простих семантично ускладнених реченнях ще не завершився – поряд із функціонуванням первинних щодо граматичної структури сучасної української мови прийменників виникають нові прийменники, які чіткіше виражають семантико-синтаксичні відношення відповідності / невідповідності та їхні відтінки [2, с. 156; 11, с. 296].

Периферійну зону реалізації функційно-семантичної категорії відповідності / невідповідності формують складносурядні речення з асемантичними сполучниками *і (й)* та *а*, що дає підстави виокремити речення відповідності / невідповідності і серед складносурядних конструкцій. Підкреслимо, що значення відповідності / невідповідності постає унаслідок зіставлення змістів предикативних частин. Водночас відзначимо, що такі складносурядні речення маловживані. У реченнях відповідності

предикативні частини позначають ситуації, співіснування яких цілком умотивоване, доречно, зіставлення їх дає змогу виявити певну закономірність, в основі якої причиново-наслідковий зв'язок, поєднують ці предикативні частини сполучники *і (й)* та *а*: *Дівчина зростала, і водночас зростала черга претендентів на її руку* (Валентин Терлецький); *І після кожної нової зупинки в начальника було все менше хапливості, а в його тоні все менше тривоги* (Іван Багряний). Натомість у конструкціях зі значенням невідповідності зафіксовано тільки сполучника *а*: *Мова солов'їна, а тьохкають чортзна-що* (Ліна Костенко); *Гичка велика, а сама морквина дрібненька, біла і зовсім не солодка* (Олександр Довженко). Основою відношень невідповідності постає ідея невмотивованого, недоречного співіснування ситуацій, тобто поєднано ситуації, між якими немає закономірного внутрішнього зв'язку і які зазвичай не поєднані [10, с. 149]. Зокрема це ситуації, між якими виникає невідповідність:

1) між очікуваним і тим, що є насправді: *Руки його великі, загорілі, справді солдатські, а як ніжно зараз вони її обіймали* (Олесь Гончар); *Вчили вас, вчили, а голови гарбузовим насінням набиті* (Олесь Гончар); *У банках мільйони, а він тут вітамінною водичкою живиться...* (Олесь Гончар); *Хата в тебе, кажуть, на дві половини, а ти одна...* (Олесь Гончар); *Юне, беззахисне, рівно дихає, а над ним схилилась війна* (Олесь Гончар);

2) між тим, що має бути реалізованим, і тим, що реально реалізоване: *Мені треба писати про човен, а я забув і пишу про хмари* (Олександр Довженко);

3) між закономірністю та частковим виявом: *Короткі літні ночі, а ця була незвично довгою, здавалось – ніколи не кінчиться* (Олесь Гончар); *Мідь не чорніє, а цей сокіл був геть чорним і ще облупився, немов його не раз лакували* (Ірен Роздобудько); *Раніше, ще в княжі часи, мовляв, собори найчастіше будували на честь перемог, а цей був збудований козаками на знак прощання зі зброєю, з Січчю* (Олесь Гончар); *В інших містах пепсі ще не продавали, а тут на кожному кроці яскравіють ці маленькі, незвичної форми пляшечки!* (Ірен Роздобудько);

4) у плані часових вимірів – другу ситуацію представлено як таку, що занадто затягнулася, або як передчасну. У цих реченнях у предикативних частинах зазвичай вживано прислівники *ще* і *вже* або один із них: *Вже було сонце зайде, а ми ще збираємось* (Олександр Довженко); *Вже ніч, а їх нема* (Олександр Довженко); *Пройшов ураган, а мертва зиб ще довго будоражитиме людське море* (Олександр Довженко); *Ще й не вчилося, а вже йому така честь випала* (Олесь Гончар); *Ще й до фронту не дійшов, а вже знайшлася в нього причина відстати* (Олесь Гончар); *Ще «Іліада» бриніла нам у вухах, а ми вже були готові вбивати* (Олесь Гончар);

5) модального характеру – друга предикативна частина передає ситуацію, нав'язану виконавцеві проти його волі, вона маркована використанням предикатів у формі другої особи наказового способу. Такі конструкції експресивно забарвлені, властиві переважно розмовному мовленню: *Привезуть дітей, а ти панькайся з ними; Начальник парку в сезон поїде пляжитись із своєю товстухою, а нам знов у січні або лютому...* (Олесь Гончар).

Отже, функційно-семантична категорія відповідності / невідповідності вказує на характер події або явища, що узгоджується (значення відповідності) або не узгоджується (значення невідповідності) з певним наслідком. За своєю структурою є двограмемною, охоплює граему відповідності й невідповідності. Базовими засобами реалізації розгляданої категорії в українській мові постають складнопідрядні речення відповідності / невідповідності, вони формують її центральну зону. Виразниками семантико-синтаксичних відношень відповідності між їхніми предикативними

частинами є спеціалізовані сполучники *що... то, що не... то (й)*. Семантику невідповідності формує співвідношення змістів предикативних частин, що поєднані асемантичним сполучником *що* та транспонованими зі сфер інших відношень сполучниками *аби, щоб і бо*. Напівпериферійну зону категорії відповідності / невідповідності формують прості семантично ускладнені речення із вторинними предикатними синтаксемами, вираженими прийменниково-відмінковими формами: *з, відповідно до, виходячи з, залежно від, у світлі, у дусі + родовий відмінок; згідно з, за + орудний відмінок; на + знахідний відмінок* – зі значенням відповідності; *у розріз з + орудний відмінок* – зі значенням невідповідності. Периферійну зону реалізації функційно-семантичної категорії відповідності / невідповідності формують складносурядні речення з асемантичними сполучниками *і (й)* та *а*. Перспективу вивчення розглядової категорії вбачаємо в дослідженні засобів її реалізації в різних стилях української мови.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Прийменникова система української мови. К. : Наукова думка, 1980. 288 с.
2. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови. К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
3. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис. К. : Либідь, 1993. 368 с.
4. *Городенська К. Г.* Сполучники української літературної мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
5. *Граматика современного русского литературного языка.* М. : Наука, 1970. 767 с.
6. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
7. *Завальнюк І. Я.* Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагмастилістичні функції : автореф. дис. ... доктора філол. наук. Київ, 2010. 40 с.
8. *Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю.* Коммуникативная грамматика русского языка. М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1998. 528 с.
9. *Каранська М. У.* Синтаксис сучасної української літературної мови. К. : НМК ВО, 1992. 400 с.
10. *Кручинина И. Н.* Структура и функции сочинительной связи в русском языке. М. : Наука, 1988. 216 с.
11. *Межов О. Г.* Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
12. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій. Вид. 2-ге, переробл. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
13. *Синявський О.* Норми української літературної мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. ХХ, 368 с. Репринт з видання 1931 р. (Серія «Українська граматична класика»).
14. *Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
15. *Современный русский язык / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова, Е. А. Земская и др.; под ред. В. А. Белошапковой.* 2-е изд., испр. и доп. М. : Высш. школа, 1989. 800 с.

16. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
17. Христіанінова Р. Складнопідрядні речення відповідності / невідповідності в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон : ХДУ, 2014. Вип. 21. С. 35–38.
18. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2004. 408 с.

Referenses

1. Vykhovanets, I. R. (1980), *Pronunciation system of Ukrainian language [Pryumennykova systema ukrayins'koyi movy]*, Naukova dumka, Kyiv, 288 p.
2. Vykhovanets, I. R. (1992), *Essays on the functional syntax of Ukrainian language [Narysy z funktsional'noho syntaksysu ukrayins'koyi movy]*, Naukova dumka, Kyiv, 224 p.
3. Vykhovanets, I. R. (1993), *Grammar of Ukrainian language. Syntax [Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys]*, Lybid', Kyiv, 368 p.
4. Gorodenska, K. G. (2010), *Connections in Ukrainian literary language [Spoluchnyky ukrayins'koyi literaturnoyi movy]*, Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, Kyiv, 208 p.
5. (1970), *Grammar of contemporary Russian literary language [Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka]*, Nauka, Moscow, 767 p.
6. Zagnitko, A. P. (2001), *Theoretical grammar of Ukrainian language. Syntax [Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys]*, DonNU, Donetsk, 662 p.
7. Zavalniuk, I. Ya. (2010), *Syntactical units in the language of the Ukrainian press at the beginning of the XXI century: structure and pragmatistilistic functions : Author's thesis [Syntaksychni odynytsi v movi ukrayins'koyi presy pochatku XXI st.: struktura ta prahmastylistychni funktsiyi : avtoref. dys. ... doktora filol. nauk]*, Kyiv, 40 p.
8. Zolotova, G. A., Onipenko, N. K., Sidorova, M. Yu. (1998), *Communicative grammar of Russian language [Kommunikativnaya grammatika russkogo yazyka]*, Filol. Faculty of Moscow State M. V. Lomonosov University, Moscow, 528 p.
9. Karanska, M. U. (1992), *Syntax of Modern Ukrainian Literary Language [Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy]*, NMK VO, Kyiv, 400 p.
10. Kruchinina, I. N. (1988), *The structure and functions of a cooperative relationship in Russian language [Struktura i funktsii sochinitel'noy svyazi v russkom yazyke]*, Nauka, Moscow, 216 p.
11. Mezhov, O. G. (2012), *Typology of minimal semantic-syntactic units [Typolohiya minimal'nykh semantyko-syntaksychnykh odynyts']*, Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrayinky, Lutsk, 464 p.
12. Mirchenko, M. V. (2004), *Structure of syntactic categories [Struktura syntaksychnykh katehoriy]*, RVV “Vezha” Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, Kind. 2nd, reworked, Lutsk, 393 p.
13. Sinyavsky, O. (2018), *Norms of the Ukrainian Literary Language [Normy ukrayins'koyi literaturnoyi movy]*, Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, Kyiv, XX, 368 p. Reprint from the edition of 1931 (Series "Ukrainian grammar classics").
14. Slyenko, I. I., Guivanyuk, N. V., Kobilyans'ka, M. F. (1994), *Syntax of Modern Ukrainian Language. Problematic issues [Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Problemni pytannya]*, Vyshcha shkola, Kyiv, 670 p.

15. *Modern Russian* (1989), [*Sovremennyu russkiy yazyk*] / V. A. Beloshapkova, E. A. Bryzgunova, E. A. Zemskaya and others; by ed. V. A. Beloshapkova, 2nd ed., corr. and add, Vysshaya shkola, Moskow, 800 p.

16. Khrystianinova, R. O. (2012), *Complex sentences in modern Ukrainian literary language* [*Skladnopydryadni rechennya v suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi*], Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, Kyiv, 368 p.

17. Khrystianinova, R. (2014), Complex constants of conformity / nonconformity in modern Ukrainian literary language [*Skladnopydryadni rechennya vidpovidnosti / nevidpovidnosti v suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi*], *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Seriya "Linhvistyka"*, 21, Kherson, pp. 35–38.

18. Shulzhuk, K. F. (2004), *Syntax of Ukrainian language* [*Syntaksys ukrayins'koyi movy*], Vydavnychyy tsentr "Akademiya", Kyiv, 408 p.

Р. А. Христианинова,

*Запорожский национальный университет,
кафедра украинского языка*

КАТЕГОРИЯ СООТВЕТСТВИЯ / НЕСООТВЕТСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассмотрена функционально-семантическая категория соответствия / несоответствия и средства ее реализации в современном украинском языке. Конкретизирована природа и структура названной категории; умотивировано выделение семантико-синтаксических отношений соответствия / несоответствия в сложносочиненных предложениях; систематизированы средства выражения этих отношений; очерчены центральные, полупериферические и периферические зоны реализации рассматриваемой функционально-семантической категории.

Ключові слова: функционально-семантическая категория, категория соответствия / несоответствия, граммема соответствия, граммема несоответствия, семантико-синтаксические отношения, сложноподчиненное предложение, простое семантически неэлементарное предложение, сложносочиненное предложение

R. O. Khrystianinova,

*Zaporizhzhia National University,
Department of Ukrainian language*

CATEGORY OF CORRESPONDENCE / DISCREPANCY IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The category of correspondence / discrepancy indicates the nature of the event or phenomenon which correlates with particular consequence (conformity value) or does not correlate with particular consequence (the value of the discrepancy). In modern studies the category of correspondence / discrepancies and the means of its explication have only been outlined in grammar studies and need to be studied more thoroughly.

The purpose of the proposed article is to provide a holistic description of the functional-semantic category of correspondence / discrepancy and means of its implementation in modern Ukrainian language.

The object of the research was simple and complex sentences of modern Ukrainian language; the subject is the semantic-syntactic relations of correspondence / discrepancy and the means of their realization.

A number of methods have been used in the study: descriptive method was used for a linguistic reasoning of the category of correspondence / discrepancy, inventorying of means of its representation in the Ukrainian language and ranking of implementation areas; structural-semantic analysis was implemented to find out semantic-syntactic relationships; transposition analysis was applied to determine the central and peripheral areas of the implementation of these relationships.

The category of correspondence / discrepancy is a functional-semantic category. It is subordinated directly to the subcategory of conditionality and through the last one, is based on the contrast between two grammemes – the grammeme of correspondence and the grammeme of discrepancy.

The basic means of realization of the category under analysis in the Ukrainian language are complex sentences of correspondence / discrepancy, they form its' central part. Specialized conjunctions *що... то, що не... то (ї)* are the main representatives of semantic-syntactic relations of correspondence between their predicative parts. The semantics of discrepancy is formed by the correlation of predicative parts' content, which are connected by an asemantic conjunction *що*, and conjunctions *аби, щоб* and *бо* which are transposed from the spheres of other relations. The half-periphery zone of the category of correspondence / discrepancy consists of simple semantically complicated sentences with secondary predicate syntactical units, which are expressed by prepositional and case forms: *з, відповідно до, виходячи з, залежно від, у світлі, у дусі + родовий відмінок; згідно з, за + instrumental case; на + знахідний відмінок* – with the meaning of discrepancy; *у розріз з + instrumental case* – with the meaning of discrepancy. The periphery zone of the functional-semantic category's implementation of correspondence / discrepancy forms compound sentences with asemantic conjunctions *і (ї)* and *а*.

Key words: functional-semantic category, category of correspondence / discrepancy, grammeme of correspondence, grammeme of discrepancy, semantic-syntactic relations, complex sentence, simple semantically non-elementary sentence, compound sentence.